

УДК: 342.724

327.39

ББК: 63.3 (4 Укр) 52

Іван Монолатій

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ СПІЛЬНОТИ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ ГАЛИЧИНИ (1867 – 1914 pp.)

У статті досліджується проблема місця і ролі етнонаціональних спільнот у контексті соціальної історії Галичини в 1867-1914 pp. Автором показано, що в багатомістовому співіснуванні народів у Галичині знайшли своє відображення і етноконфесійна полеміка, і суспільне протистояння, і культурний взаємовплив, і "міфологія сусідства", у багатьох випадках оперта на етнічні стереотипи в сприйнятті "свій/чужий". У Галичині це проявилось в співіснуванні основних етнонаціональних спільнот, етноконфесійних груп та етнонаціональних колоній, що свідчило про цілісність Габсбурзької монархії, єдність інтересів, зрівноваженість розміщення політичних (центральної та місцевих) інституцій, загальноімперські політичні і культурні орієнтації.

Ключові слова: етнонаціональні спільноти, етно-політична структура, соціальна історія, національна культура, Галичина, Австро-Угорщина.

Процеси сучасного національного державотворення неможливі без становлення і трансформації дослідження історичних подій в Україні у кількох аспектах: політико-правовому, національно-культурному й соціально-економічному. Теперішній стан і перспективи наукових студій вимагають теоретичного осмислення доленосних явищ на значних часових відрізках, пошуку та аргументації асоціативних рядів у тих процесах, яким притаманна фрагментарність й дискретність, вивчення конкретних явищ побутового, психологічного, релігійно-етичного порядку, що в підсумку є рушіями й мотиваційними чинниками людської діяльності та самоорганізації. Загальна картина історичного процесу в Україні залишається неповною й обмеженою без урахування процесів етнонаціонального й етноконфесійного розвитку етнічних спільнот, народностей і націй в Галичині*. Завдяки географічному й цивілізаційному положенню цей регіон є осередком культурного розмаїття і вартостей, що притаманні територіям пограниччя різних цивілізаційних впливів. Численні внутрішні, суспільні, культурні й релігійні кордони витворювали своєрідну рецепцію інтенсивних та різнобічних міжетнічних зв'язків.

Оцінка ролі, функцій та масштабів розвитку міжнаціональних взаємин у Галичині в другій пол. ХІХ – на поч. ХХ століть, зокрема місця етнонаціональних спільнот у загальноукраїнському та європейському

контекстах, потребує від дослідника значних зусиль, спрямованих на те, щоби "узгодити" реальні факти й уже сформовані уявлення. Безумовно, картина минулого, такого, яким ми його бачимо, здебільшого складається під впливом наших сьогоднішніх уявлень, відносин і стереотипів. Але реалії, про які йтиметься в статті, навіть у той час розглядалися сучасниками через призму стереотипів, в основі яких лежали певні політичні, ідеологічні та культурні постулати. Існував цілий спектр різних "образів" етнічних взаємин народів Габсбурзької монархії зокрема, причому взаємна їхня відповідність у різних поліетнічних регіонах спостерігалася не завжди. Тим не менше виявлення різниці між реальністю і стереотипними уявленнями не тільки дозволяє глибше зрозуміти феномен етнонаціональних спільнот досліджуваного регіону у контексті етнополітики Австро-Угорщини, а й проливає додаткове світло на загальну систему соціальних, політичних і громадянських цінностей, яка була прийнята у галицькому суспільстві.

Проблема взаємозв'язку національного і соціального у Галичині в площині етнополітики Австрійської імперії та Австро-Угорщини в зазначений період на сьогодні залишається недостатньо дослідженою. Окремі її аспекти знайшли висвітлення у працях істориків Ярослава Грицака, Ярослава Ісаєвича, Олега Жерноклеєва, Миколи Кугутяка, Олександра Рєнта, Юрія Терещенка, Джона-Пола Химки, етнополітологів і державознавців – Олександра Антонюка, Юрія Римаренка, географів Мирослава Дністрянського та Романа Лозинського, філолога Ігоря Андрущенка. Особливе значення для опрацювання теми мають дослідження представників західної та української зарубіжної суспільно-політичної думки – Івана Лисяка-Рудницького, Наталії Полонської-Василенко, Роберта-Пола Магочія, Миколи Шафовала, – в роботах яких аналізуються механізми міжнаціональних відносин у цьому регіоні та їх місце в європейській історії.

Для пізнання того, чим насправді були етнонаціональні спільноти в Галичині, яким чином вони були інтегровані у більш широку сферу класифікації національних культур Австро-Угорщини, і, нарешті, якими були їхні значення й наслідки, автору видається необхідним враховувати як уже усталені історіографічні традиції, так і відповідні кількісні та якісні показники сучасних досліджень. Зрозуміло, що полікультурний характер розвитку системи етнонаціональних спільнот у Галичині сер. ХІХ – поч. ХХ ст. визначали суспільно-політичні (активізація національного життя всіх етнічних спільнот, законодавча і державна політика Австро-Угорщини в регіоні стосовно забезпечення нормативно-правової бази системи міжетнічних взаємин) та економічні (поступальний розвиток капіталістичних відносин, модернізація виробництва, зміни в суспільному устрої) передумови. Нормативно-правова основа системи національностей краю визначалась офіційним законодавством, у підвалини якого були покладені демократичні принципи організації національного життя для представників різних етнічних спільнот монархії.

З'ясування цієї наукової проблеми матиме теоретичне і практичне значення, адже стабільність етнополітичної системи забезпечує функціональну відповідність етнонаціональної і політичної структури України, причому не лише в загальнодержавному масштабі, а й на

* Під австрійським пануванням (1772–1918 pp.) названа територія разом з частиною польських земель складала один коронний край і позначалася неправильним з історичної точки зору терміном "Східна Галичина". У нашій статті означення "Галичина" стосується східної частини коронного краю.

регіональному рівні, що зі свого боку робить актуальним саме історичний аналіз етнополітичної системи держави в хронологічно означений період на певній етнічній території.

Розвиток світової цивілізації завжди супроводжувався прагненням етносів-націй до національно-державного самовизначення. однією з форм якого були прагнення до національно-культурної автономії, політичної чи адміністративно-територіальної автономії, прагнення повної незалежності (сепаратизм), спроби приєднання до сусідніх, споріднених держав (ірредента) [14, 30, 36; 23, 159, 160]. Велике значення в осмисленні етнополітичних процесів, виявлення основних тенденцій, пріоритетів в етнополітиці, розгляд їх у динамічному розвитку, органічному зв'язку з соціально-економічною, політичною, духовно-культурною та іншими сферами має дослідження етнополітичної системи держави [2, 41; 4, 126-127].

Основними елементами етнополітичної системи держави є етнопонаціональні спільноти, національні громадські об'єднання і державні інституції, що регулюють міжетнічні стосунки або ними визначаються [5, 189]. Водночас, державна політика щодо національного питання охоплює багато аспектів, зокрема, стосовно форми державного устрою, одержання громадянства, забезпечення рівних прав у використанні та вживанні національних мов, законодавства в галузі шкільництва, інформаційної сфери. Збалансованість політичних стосунків залежить також і від пропорційності представництва етнопонаціональних спільнот у центральних і місцевих органах влади [5, 189-190]. До того ж, етнопонаціональні чинники державотворчого процесу визначають не лише стан і рівень сучасних міжнаціональних відносин в Україні – їх природа і діапазон значно ширші, вони охоплюють міждержавні відносини, ставлять перед державою, владними інститутами комплекс економічних, правових, політичних і силових питань [7, 165].

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває вивчення джерел таких явищ, їхньої генези і розвитку. Під цим кутом зору викликає неабияке зацікавлення сер. XIX – поч. XX ст. – епоха національних ідей, національних рухів і національних спільнот. Саме в цей час зароджується націоналізм, і пошуки національної ідентичності визначають долю багатьох народів і держав.

Інша причина наукової актуалізації нашої теми зумовлена тим, що сучасна концепція “конфліктів, зумовлених інтересами меншин”, найрельєфніше вимальовується в ареалі Карпатського регіону, де сьогодні сходяться кордони п'яти країн, а отже етнічні процеси є надзвичайно диверсифікованими. Міжетнічні відносини на прикордонні України з сусідніми державами і загалом у Карпатському регіоні традиційно сприймаються як своєрідний майданчик для “авангардних експериментів”, які допомагають випробувати усталені міжнародні чи винайти нові національні взаємини, знайти механізми перетворення питання етнічних меншин в засіб інтеграції, а не провокування конфліктів [19, 152]*.

* Автори публікації “Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноєвропейськими сусідами” (2004) зазначають, що “майже кожен десятий мешканець Карпатського євро регіону із загальної кількості населення 15 млн. осіб є представником етнічних меншин. В Європі більше немає території, розділеної кордонами п'яти молодих держав, на якій проживають сім різних націй та етнічних меншин і представники шести основних конфесій” [19, 152].

Помітним історичним феноменом XIX – XX ст. є етнопонаціональні спільноти Галичини – соціально-історичне явище, пов'язане з усіма сторонами діяльності [8, 153]. Вони сформувались саме в цей період і значною мірою набули свого статусу завдяки національній політиці Австро-Угорщини. В діяльності її урядів стосовно етнопонаціональних спільнот відобразились складні суспільні та національно-культурні процеси, які найбільш ефективно піддавалися трансформаціям, що відбувалися в Габсбурзькій монархії під час кризи 1867 – 1914 рр. [12, 248; 22, 253-254].

Вихідний рубіж дослідження – остаточне оформлення дуалізму в Австрійській імперії і перетворення її на Австро-Угорщину у грудні 1867 р. Початок Першої світової війни у червні 1914 р. та поступовий колапс Габсбурзької монархії внаслідок цього визначили кінцеву межу роботи, оскільки ця подія обумовила появу нових форм політичного, національного і культурного становища основних етнічних спільнот в досліджуваному регіоні [1, 5, 7; 9, 314].

Дослідження етнопонаціональних спільнот Галичини – багатопланова і актуальна проблема. Комплексне вивчення їх як об'єкту та суб'єкту національної політики Австро-Угорщини до останнього часу не здійснювалось. Ґрунтовних праць, у яких висвітлювався б склад етнопонаціональних спільнот, основні етапи в їх розвитку, фактори, що впливали на нього, найважливіші тенденції в динаміці національностей Галичини загалом чи окремих історичних районів майже немає, незважаючи на те, що існує велика кількість джерел й розвідок до їх аналізу (праці Івана Крип'якевича, Ярослава Дашкевича, Ярослава Ісаєвича, Романа Кіся, Володимира Грабовецького, Петра Сіреджука, Романа Лозинського, Романа Сливки, Степана Макарчука, М. Horn, E. Hornowa, J. Motylewicz та ін.) [10, 15].

Слід зауважити, що вивчення історії формування й розвитку етнопонаціональних груп і спільнот на території Галичини проводилось досить активно, проте ще не стало предметом спеціального комплексного дослідження в українській та зарубіжній історіографії. У більшості випадків трактування проблеми залежало від особистих національних пріоритетів, політичних уподобань чи суб'єктивного бачення науковців, а не всебічного аналізу документального матеріалу. Без належної наукової розробки даної проблеми наші уявлення про процес формування національної структури населення регіону (насамперед її політичних і етнопонаціональних компонентів) як вагомої частки не тільки вітчизняної, а й європейської історії, матимуть неповний характер.

На сьогодні дослідниками було обґрунтовано теоретико-методологічні основи історико-географічного дослідження етнічного складу міського

прим. 14]. Розширення ЄС на схід, а точніше, існування різних швидкостей інтеграційних процесів країн Центральної Європи та України впливає на зміну усталених взірців контактів між людьми та зв'язків між інститутами громадянського суспільства. Важливим у цьому контексті, на думку автора статті, є комплексне дослідження трансформацій етнічних меншин і спільностей на вказаній території в історичній ретроспективі. Це дасть змогу повно вивчити етнорегіональний вимір українського суспільства і виявити обґрунтовані засади традицій етнорегіональної політики. На практиці це дозволить забезпечувати реалізацію всієї гами національних потреб різних спільнот та конфесійних особливостей, не випускаючи при цьому загальнонаціональні стратегічні інтереси Української держави.

населення: виявлено основні тенденції динаміки етнічного складу міського населення Галичини та досліджено вплив на нього різних факторів: досліджено географію розселення етнічних меншин у міських поселеннях регіону; визначено найістотніші риси мовної ситуації; запропоновано методіку групування міських поселень Галичини за особливостями етнічного складу населення; визначено історико-географічні, соціально-політичні та економічні особливості формування та динаміки мережі міських поселень Галичини тощо. Однак поза їхньою увагою залишились такі питання, як процес формування етнопонаціональних спільнот Галичини, їх базові елементи й різні функціональні типи як основи політичного статусу цього регіону.

Серед праць сучасних вчених найвагомішим внеском у наукову розробку окресленої проблематики є монографія Мирослава Дністрянського [5, 3-4], в якій автор торкається багатьох аспектів формування політичної системи України в контексті політико-географічного підходу. Особливий науковий інтерес становлять наведені автором дані про територіальну етнополітичну структуру українського суспільства [5, 185, 237].

В основі політико-географічного аналізу Мирослава Дністрянського – вивчення в комплексі структури етнопонаціонального і державного простору, регіональних відмінностей громадсько-політичної активності етнопонаціональних спільнот відповідно з іншими географічними системами. Основними принципами такого аналізу дослідник називає системність, конкретність, територіальність [5, 190], роблячи акцент на співвідношенні кількісних методів просторового аналізу. Фахівці вважають, що саме територіальна структура етнічних меншин, яка характеризується щільністю, ступенем компактності, своєрідністю форм розселення, значною мірою визначає особливості їхньої політичної активності [5, 190: 7, 166].

Етногеографічними чинниками етнополітичних процесів, за Мирославом Дністрянським, виступають: а) конфігурація етнічної території, етнопонаціональна і соціальна структура населення; б) співвідношення міського і сільського населення; в) регіональні відмінності національної самосвідомості українців та рівень розвитку національно-культурної інфраструктури; г) історичні етнополітичні традиції [5, 191].

Основними політичними чинниками етнопонаціональної структуризації дослідник визначає: а) територіально-політичний поділ українських земель та політичний статус історичних українських регіонів; б) регіональні відмінності і рівень розвитку національно-політичних інституцій; в) етнопонаціональне обличчя держави; г) державну політику щодо етнопонаціональних груп і національних мов, законодавство щодо національних відносин [5, 191]. В обох випадках вчений розглядає запропоновану модель через парадигму взаємозумовленості історичних етнографічних та геополітичних змін в Україні протягом ХХ століття [5, 191-195].

Прикметною особливістю дослідження Бориса Савчука і Володимира Кафарського є систематизований виклад історії та основ етнологічної науки [20, 106-134]. Виходячи із здобутків зарубіжної та вітчизняної етнологічної науки, автори подають власну інтерпретацію етнологічних

понять і термінів, велику увагу приділяють проблемам етнопсихології, етнології культури та релігії.

Здійснюючи спробу класифікації етнічних спільнот [20, 133], науковці систематизують їх за антропологічними, мовними (лінгвістичними), етнорегіональними та соціокультурними класифікаціями в контексті етнологічних студій. Справедливо підкреслюючи стосовно останніх, що питання цих класифікацій – складна і багаторівнева проблема, автори систематизують їх на підставі господарсько-культурних типів (ГКТ) та історико-етнографічних областей (ІЕО). Зазначені теорії, на думку авторів, обґрунтували природу етнорегіональних утворень та роль соціально-економічного чинника в життєдіяльності етнічних спільнот і взаємозв'язках між ними [20, 85-89].

Обидві зазначені класифікації етнічних спільнот, на наш погляд, не достатньо аргументовані, оскільки не враховують самої семантики і генези понять, а також досвіду їхнього застосування. Узагальнююче дослідження Бориса Савчука і Володимира Кафарського вказує, наскільки важливою концептуальною проблемою становлення проблеми етнічних спільнот загалом є розмежування предмета дослідження, етнічної типології (типи етнічних спільнот) різноманітних методологічних підходів та концептуальних моделей етнополітики [7, 172, 174], оскільки з цього приводу немає єдиної думки, а в сучасних виданнях ці поняття часто ототожнюються [21, 88].

Певний соціально-філософський зміст поняття “спільнота” в соціологічному, етнічному, релігійному та інформаційному вимірах розглядає сучасна дослідниця С. Супругова [21, 89-90]. У статті автор доводить, наскільки різним є бачення форм, чинників та умов формування спільнот, співвідношення етнічного і політичного в сучасному світі, за баченням місця етнічного і національного у соціополітичних процесах [21, 90]. Однак для дослідження С. Супругової, на наш погляд, характерна гіперболізація штучності, легкості, суб'єктивності у формуванні національних спільнот, уникнення розуміння їх як культурно-ментальних феноменів.

Цікавий підхід до названої теми в Г. Редькіної, яка спеціально аналізує феномени етнопонаціональних відносин та національної політики. Стверджуючи, що в етнопонаціональних відносинах відбивається вся сукупність соціальних відносин (національного і політичного), авторка пропонує розрізняти два основних аспекти таких взаємин: загально-історичний і конкретно-історичний [16, 864-865].

Звичайно, є чимало інших визначень нашої проблеми, але з наведених, за авторами підручника “Основи етнології” [15, 122-123], можна зробити деякі узагальнення стосовно термінологічного контексту. По-перше, при визначенні етносів (етнічних груп) деякі західні вчені (Д. Жуто-Лі, А. Білінський, Е. Сміт та ін.) користуються майже одним і тим же набором чинників чи “індикаторів”, головними серед яких є: а) біологічні – раса та/чи спільне походження; б) культурні – мова, релігія, звичаї, традиції; в) історичні – спільність, спільні почуття тощо. По-друге, постійним і головним індикатором визначення етносів є спільне етнічне походження людей, котре вважається не стільки реальним, скільки міфічним. По-третє, західні вчені розглядають етнічні групи та чи/ етноси

як суто етнічні спільноти або, перш за все, як етнічні, а потім *вже* соціальні спільноти. Визначаючи етнічне, національне і етнодержавознавче, автори справедливо зазначають, що “у колишній радянській, а подекуди і в сучасній вітчизняній науці все якраз навпаки” [15, 123: 6, 161]. Мається на увазі, що етноси та/чи етнічні групи оголошуються соціальними спільнотами, зокрема “соціальними організаціями”, “соціальними одиницями” тощо. У кращому випадку вони вважаються етносоціальними спільнотами. Отже, на думку провідних українських вчених (Ю. Римаренка, О. Картунова), в обох випадках увага концентрується переважно на спільному соціальному походженні членів спільноти, їхній соціально-класовій приналежності, соціальних зв'язках, класовій свідомості, інтернаціональних почуттях*.

Таким чином, незважаючи на достатню кількість різноманітних формувань і підходів до поняття етнонаціональних спільнот, проблема осмислення цього феномену є настільки ж складною, наскільки складною, багатозначною і суперечливою є суспільно-політична реальність, віддзеркалена в наукових категоріях.

Уперше розглянути етнонаціональні (і значною мірою, етноконфесійні) спільноти Галичини саме як важливе історичне і соціально-політичне явище запропоновано нами у 2003 р. [8, 153]. Зокрема зазначалося, що значною перешкодою в поглибленні вивчення етнонаціональних спільнот у зазначеному регіоні є відсутність усталених теоретико-методологічних основ вивчення проблеми і обмаль історичних досліджень. Автор вважає, що застосування історичного методу сприятиме, по-перше, осмисленню процесу становлення полікультурності Галичини; по-друге, специфіки культурної взаємодії на певному історичному етапі між українцями як титульним етносом та інонаціональним населенням; по-третє, чинників збереження етнічними групами самотньої матриці етнокультурного розвитку; по-четверте, проблем державної етнонаціональної політики та політико-правових колізій у галузі етнокультурних відносин і шляхів їх подолання. Зрозуміло, що історичний досвід водночас засвідчує переваги і обмеженість окремих методологічних підходів, адже сучасні соціальні науки висувують й обґрунтовують нові теоретичні положення, що мають бути закладені в основу стратегії досліджень етнонаціональних спільнот Галичини в зазначений період.

Проведене нами в 2002 – 2003 рр. початкове дослідження [13, 236] засвідчило, що, попри значний документальний масив, існує певний дисбаланс між рівнями наукового опрацювання проблеми етнонаціональних спільнот у Галичині: окремі аспекти етнічного історизму досліджені досить докладно, проте історія єврейської, німецької, вірменської, а подекуди й польської громад науково осмислені набагато менше. Архівні документи, збірки документів, спогади очевидців, публікації часописів та окремі видання відтворюють обставини інтегрування політичної, адміністративної та культурно-освітньої системи

* Згадані вчені вказують, що термін “етнос”, поряд із загальновизнаним терміном етнічність (в широкому розумінні) може вживатись як для характеристики спільноти, так і збірне, узагальнююче, родове поняття для будь-яких етнічних спільнот. Такі терміни, як “нація”, “національність”, “етнічна” та “національна” групи, теж мають багато різних значень, а відповідні цим назвам спільноти є формами існування етносу та/чи певними його частинами [15, 128].

периферії Австро-Угорської імперії в загальноімперській механізм, засвідчують особливості формування етнонаціональних спільнот і окремих моноетнічних “корпорацій” у населених пунктах регіону, простежують діяльність національних політико-правових інституцій, установ та організацій (їх офіційний та інституційний націоналізми), а також окреслюють ті концепції й атрибути етнічних спільнот, що стали наслідком національної політики офіційного Відня сер. ХІХ – поч. ХХ ст.

Проаналізовані джерела [12, 248; 18, 13, 20, 22] показують між іншим, що етносоціальний та етноконфесійний розвиток Галичини кін. ХVІІІ – поч. ХХ ст. був зумовлений політикою австрійської влади, прискореною інтеграцією регіону в новий політичний, економічний та культурний простір, домінуванням польської мови в органах місцевої адміністрації (після 1867 р.). Урядова та регіональна політика щодо етнонаціональних спільнот супроводжувалася усуненням регіональних особливостей у суспільно-політичній і культурній сферах, економіці, етносоціальній структурі населення, адмініструванням. Історія етнонаціональних спільнот досліджуваної території визначала взаємовідносини традиційних та привнесених соціальних інститутів, проявів національного життя, духовних цінностей. Закладені в цей період зміни і деформації (їхні позитивні і негативні прояви) етнонаціонального простору безпосередньо вплинули на подальший розвиток національної структури Галичини у ХХ ст.

Вивчення окресленої проблематики вимагає від науковців, які осмислюють етнополітичні явища і процеси, використання арсеналу методів з інших суспільних наук [2, 39]. У цілому сукупність підходів і принципів, правил і норм, інструментів і процедур, які забезпечують взаємодію науковця з об'єктом, що пізнається, для вирішення дослідницьких цілей і завдань, Олександр Антонюк запропонував поділити на три умовні групи: 1) загальнологічні (аналіз і синтез, індукція і дедукція, діагноз і прогноз, визначення і класифікація, порівняння й аналогія, абстрагування, моделювання, спостереження і експеримент, статистичний аналіз, логіко-математичне моделювання); 2) теоретичні (системний, історичний, порівняльний (компаративний), діалектичний, структурно-функціональний); 3) емпіричні (біхевіористичні): безпосередній нагляд, контент-аналіз документів та інформаційних потоків, експеримент, анкетне опитування, інтерв'ю [2, 39].

Розглядаючи особливості використання деяких наукових методів у сучасних історичних студіях етнонаціональних спільнот Галичини, зауважимо, що методологічну основу дослідження повинні складати загальні принципи історизму та об'єктивності, які вимагають пізнавати явище з урахуванням історичних умов, що викликали його виникнення і розвиток, здійснювати аналіз подій і явищ шляхом залучення усього розмаїття джерел. Основним критерієм оцінки етнонаціональних спільнот Галичини 1867-1914 рр., як і будь-якого історичного явища, повинна стати об'єктивність історико-етнологічних досліджень.

Необхідність комплексного вивчення нашої теми зумовлює використання системно-структурного підходу до розвитку суспільних процесів та соціальних структур, аналітико-синтетичного, проблемно-хронологічного, діакронного (методу періодизації), порівняльно-

історичного, ретроспективного методів, що дасть можливість здійснити наукову реконструкцію процесу формування етнопонаціональних спільнот Галичини в окреслений період, визначити основні тенденції цього процесу в цілому і специфічні для кожного з його етапів. При вивченні цих закономірностей слід використовувати й методи історичного джерелознавства (наукової евристики, класифікації та критики джерел).

Таке зміщення дослідницьких інтересів на ґрунті української історії приречене на цікаві відкриття і несподівані висновки [9, 314: 17, 36]. Для забезпечення комплексності вивчення зазначеного явища необхідно використати метод компаративістського аналізу: пошук релевантних моделей модернізації національно-історичної свідомості представників етнопонаціональних спільнот Галичини в контексті соціокультурної динаміки досліджуваного часу. Саме тому співвідношення особистості й суспільства розглядається низкою сучасних дослідників як найважливіша проблема історичного процесу. Між індивідуальним і соціальним існує діалектичний зв'язок: з одного боку, суспільство – це сукупність індивідуальностей, а з іншого – тільки у взаємодії з іншими людьми особистість формується як індивідуальність. Справжнє ж “усуспільнення” – це поле реалізації індивідуальності. Соціальне й індивідуальне імманентно передбачають одне одного. У багатовіковому співіснуванні народів у Галичині знайшли своє відображення і етноконфесійна полеміка, і суспільне протистояння, і культурний взаємовплив, і “міфологія сусідства”, в багатьох випадках оперта на етнічні стереотипи в сприйнятті “свій/чужий”. До того ж, наприклад, компонентно-територіальний аналіз етнопонаціональної структури суспільства поєднується з дослідженням регіональних відмінностей соціального складу етнопонаціональних спільнот. У методологічному аспекті, насамперед, доцільно порівняти етнопонаціональну структуру сільського населення Галичини (переважно автохтонного) і міського, склад якого суттєво залежав від тенденцій міграцій в означений період.

Окрім того, ґрунтовне і міждисциплінарне вивчення етнопонаціональних спільнот Галичини 1867 – 1914 рр. як певного історичного і соціально-політичного явища конче здійснювати не стільки на рівні окремих етнічних груп, скільки у плані з'ясування загальної суті цього важливого явища модерної історії України, його природи і закономірностей. Причому здійснювати висвітлення тягlosti основних традицій етнополітики, визначення провідних тенденцій його розвитку не лише в контексті загальноукраїнського етнопонаціонального і етнополітичного процесу, а й у типологічних зіставленнях із етнопонаціональними спільнотами Центральної і Середньої Європи. Власне він, контекст, якнайправдивіше дасть належну оцінку феномену етнопонаціонального зламу минулих століть, визначаючи і рівень понятійно-термінологічних та методологічних засад аналізу територіальних етнополітичних проблем, різних типів політичних і етнопонаціональних компонентів державної системи, і своєрідність їх існування як у структурі окремих етнопонаціональних спільнот, так і в моделі загальної територіальної етнопонаціональної структури Австро-Угорщини. Водночас відтворення контексту обґрунтовується типологічною близькістю як форм етнічного і національного, а також і засобів вирішення цієї проблеми в українській науковій думці.

Автор переконаний, що теоретичне і практичне значення результатів такої розвідки полягатиме у тому, що наукове осмислення проблеми етнопонаціональних спільнот Галичини як значного історичного явища відкриє можливість заповнення суттєвої прогалини в історичній науці, інтегрувати великий масив фактичного матеріалу до узагальнюючих праць з історії України у період формування модерної української нації сер. ХІХ – поч. ХХ ст.

Таким чином, оцінюючи нинішню ситуацію з історико-етнологічного вивчення етнопонаціональних спільнот Галичини в 1867 – 1914 рр. як початковий етап подальшого дослідження соціальних та національних структур Габсбурзької монархії в цьому регіоні [9, 314], необхідно виявити науково обґрунтовані особливості цього процесу, розробити сталі теоретико-методологічні і методичні засади історичного дослідження цього феномену, переглянути існуючі концепції й стратегію вивчення етнопонаціональних спільнот відповідно до сучасної методології, а також розробити відповідну типологію таких спільностей. Адже на кожному етапі пізнання існує потреба в узагальненні конкретних знань та синтезі їх в єдину систему, в певну цілісність. Така потреба виявляється і в посиленні інтеграційних явищ у сучасній історичній та політологічній науці [11, 843-845; 25, прим. 89-91]. На таку інтеграцію в галузі наукового знання етнопонаціональних відносин впливають різні фактори: розвиток суспільної практики; зростання кількості комплексних об'єктів вивчення, що потребує підключення декількох наукових напрямків; широке використання як методологічної основи сукупності методів кількох наук та ін.

Отже, короткий аналіз методологічних підходів характеризованого явища засвідчує, що етнопонаціональні спільноти в Галичині 1867 – 1914 рр. з точки зору функціонування в їхньому розвитку різних, нерідко прямо протилежних типів етнополітичної системи, відмінних, іноді й взаємозаперечувальних систем і засобів – явище не стільки типологічно багате та виразно поліваріативне, а й доволі неодномірне і неоднозначне [24, 268, 280; 26, 110, 133]. Власне, уже за своєю загальною сутністю та спрямуванням спростовує донедавна усталену (почасти й нині існуючу) думку деяких дослідників про те, що в історичному процесі хронологічно означеного періоду домінуючими були лишень полінаціональні моделі [3, 297], що політичні чинники етнопонаціональної структуризації краю якщо й існували, то не як самодостатні і самоцінні, а лише як своєрідне “вкраплення” до загальної етнічної картини національного самовиразу галицької людності.

Коротко узагальнюючи викладений матеріал, необхідно додати, що з огляду на системоформуючу роль націй та народностей у функціонуванні Австрійської держави, етнопонаціональні спільноти Галичини в 1867 – 1914 рр. доцільно розглядати як певну етнополітичну систему, яка є особливим поєднанням територіальної організації влади та регіонального розподілу національної і політичної активності населення. Державна політика Австрійської імперії, а пізніше – Австро-Угорщини в царині етнополітики, спрямована на розв'язання засадничих проблем її функціонування – територіальної стабільності і цілісності, поступального розвитку, – розглядалася як певна внутрішня геополітика Габсбурзької

монархії та заходи урядів. Підтримуючи баланс і рівновагу в основних підсистемах дуалістичної імперії, забезпечивши оптимальну освоєність державної території, її просторову структуру державно-територіального устрою, виші урядові кола певною мірою сприяли синтезу регіональних позитивних етнокультурних ознак. Зокрема у Галичині це проявилось в співіснуванні основних етнопонаціональних спільнот (*стійких, сталих груп людей, що історично склалися як певні цілісності, що характеризувалися низкою ознак і рис спільності в своєму походженні та розвитку або культурних утворень, які склалися історично в Галичині й усвідомлювали себе як окреме ціле*), етноконфесійних груп (*субетнічного і мікроетнічного рівня, що призвело до формування в етносоціалній структурі Галичини етнорелігійних громад*) та етнопонаціональних колоній (*компактних поселень поза історичною батьківщиною тих представників етносів, що походили з розвинутих держав, що колонізували/освоювали території Галичини або більш-менш компактних поселень, олійниць якоїсь групи в міських районах, цілих етнічних чи національних спільнот*), що свідчило про цілісність Габсбурзької монархії, єдність інтересів, зрівноваженість розміщення політичних (центральных і місцевих) інституцій, загальноімперські політичні і культурні орієнтації.

Назагал кажучи, теоретико-методологічні засади дослідження державної етнополітики Австро-Угорщини в 1867 – 1914 рр. щодо етнопонаціональних спільнот досліджуваної території виявляє недостатність урахування конкретних регіонально-політичних особливостей, тобто актуалізує проблему наукового вивчення посилення конкретних принципів зовнішньої геополітики Габсбурзької монархії.

Література

1. Андрущенко І. Культура Австро-Угорщини кін. ХІХ – поч. ХХ ст. Духовний злет доби історичного занепаду: Історико-літературний нарис. – К.: "Альтерпрес". 1999.
2. Антонюк О. Етнополітологія як наука та її зв'язок з етнополітикою // Персонал. – 2004. – № 1. – С.41 – 43.
3. Буцевицький В. Етнополітика Австро-Угорщини щодо Галичини // Мала енциклопедія етнотериторіознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; Редкол.: Ю.І. Римаренко (відп. ред.) та ін. – К.: Довіра; Генеза. 1996. – С.297.
4. Воропай Т. С. Національна ідентичність як теоретична і практична проблема сьогодення // Розвиток демократії та демократична освіта в Україні: Матеріали ІІ міжнародної наукової конференції (Одеса, 24 – 26 травня 2002 р.). / Укладач Л. Марголіна. – К.: Ай Бі, 2003. – С. 126-127.
5. Дністрянський М. С. Україна в політико-географічному вимірі: Монографія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка. 2000.
6. Євтух В. Етнічна меншина: поняття, ознаки, функції // Філософська і соціологічна думка. – 1994. – № 1-2. – С.161-163.
7. Кафарський В. Нація і держава: Культура. Ідеологія. Духовність. – Івано-Франківськ: Плай, 1999.
8. Кугутяк М. В., Монолатій І. С. [Рец.] Олександр Реєнт. Україна в імперську добу (ХІХ – початок ХХ ст.). – К.: Інститут історії НАН

- України. – 2003. – 340 с. // Український історичний журнал. – 2003. – № 4 (451). – С.149-153.
9. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2 т. – Том І. – К.: Основи, 1994.
 10. Лозинський Р. Етнічний склад міського населення Галичини (історико-географічне дослідження): Автореф. дис. ... кандидата географічних наук. / 11.00.02 – економічна та соціальна географія. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2000.
 11. Монолатій І. Галичина в етнопонаціональному вимірі // Актуальні проблеми філософських, політологічних і релігієзнавчих досліджень (До 170 – річчя філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка): Матеріали Міжнародної наукової конференції "ЛЮДИНА – СВІТ – КУЛЬТУРА". – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – С.843-845.
 12. Монолатій І. Джерела до історії етнопонаціональних спільнот у Галичині (ХVІІІ – поч. ХХ ст.) // Nad Wisłą i Dnieprem: Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość. Seria: Stosunki Międzynarodowe i Globalny Rozwój. – № 1. [Над Віслою і Дніпром: Україна і Польща в європейському вимірі – минуле і сучасність. Наукові праці викладачів та студентів Київського національного лінгвістичного університету та Університету Миколая Коперника в Торуні. Серія: Міжнародні системи та глобальний розвиток. / Під ред. І. Срібняка і З. Карпуса]. – Toruń-Kijów, 2002. – S.240-248.
 13. Монолатій І. Українські періодичні та книжкові видання як джерело до історії етнопонаціональних спільнот у Галичині (середина ХІХ – початок ХХ ст.) // Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повідомл. Восьмої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 24-26 жовт. 2003 р. / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. НДЦ періодики; За ред. М. М. Романюка. – Львів, 2003. – С.232-236.
 14. Норберт Еліас. Процес цивілізації: Соціогенетичні і психогенетичні дослідження. – Том І-ІІ. – К.: ВД "Альтернативи", 2003.
 15. Основи етнотериторіознавства: Підручник / За ред. Ю. І. Римаренка. – К.: Либідь, 1997.
 16. Редькіна Г.М. Етнопонаціональні відносини та національна політика // Актуальні проблеми філософських, політологічних і релігієзнавчих досліджень (До 170 – річчя філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка): Матеріали Міжнародної наукової конференції "ЛЮДИНА – СВІТ – КУЛЬТУРА". – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – С.864-865.
 17. Реєнт О. Україна в імперську добу (ХІХ – початок ХХ ст.). – К.: Інститут історії НАН України, 2003.
 18. Реєнт О.П. Потенціал національного відродження України // Десять років незалежності України: минуле та сучасне державотворення: Науковий збірник. / Під ред. В. Смоля, О. Реєнта, Ю. Терещенка та ін. – К., 2003. – С.13-22.
 19. Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноевропейськими сусідами / Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень "ЄвроРегіоУкраїна". – К., 2004.
 20. Савчук Б., Кафарський В. Вступ до етнології: Навч. посібник. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003.

21. Супругова С. Г. Види спільнот // Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Вісник: Філософія. Політологія. – Вип. 50. – К: ВПЦ “Київський університет”. 2003. – С.88-90.
22. Тейлор А. Дж. П. Габсбурзька монархія 1809-1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. – Львів: ВНТЛ-Класика. 2002.
23. Шульгин О. Основні проблеми історії і життя // Збірник на пошану Олександра Шульгина (1889 – 1960). / За ред. В. Янева. – Париж – Мюнхен: Наукове товариство імені Шевченка. 1969. – С.153-169.
24. Isaievych Iaroslav. Galicia and Problems of National Identity: Ukrainians, Poles and Jews (1772 – 1918) // Ісаєвич Я. Україна давня і нова: народ, релігія, культура – Ukraine, Old and New: People, Religion, Culture. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. 1996. – С.268-280.
25. Magocsi Paul Robert. Galicia: A Historical Survey and Bibliographic Guide. – Toronto, Buffalo, London: Published in association with the Canadian Institute of Ukrainian Studies and the Harvard Ukrainian Research Institute of Toronto Press. 1983.
26. Szafoval Nicolas. Die Ukrainer und Ihre nationale Identität // Studien zu Deutsch – Ukrainischen Beziehungen. – München: Ukrainische Freie Universität und Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaft, USA, 1999. – Nr. 3. – S.110-133.

The theoretical-methodological principles and the history of the ethno-national unities of the Galychyna in 1867-1914 are discussed, the key issues of political activities of national unities are considered and the problems of territorial ethno-political structure of Galychyna are elucidated.

A significant attention is paid to the analysis of the interdetermination of historical ethno-political and geographical changes in Galychyna the Middle of the 19th to the Beginning of the 20th Centuries and to the ethno-political structure of the Galychyna society.

Key words: ethno-national unities, territorial ethno-political structure, social history, national culture, Galychyna, Austrian-Hungary.

УДК: 811.161.2

ББК: 81.2Ук

Василь Бойчук

МОВНА КАРТИНА СВІТУ І ВНУТРІШНЯ ФОРМА СЛОВА.

У статті подається аналіз внутрішньої форми слова як мовної категорії, яка розкриває природу найменувань і виявляє специфіку формування мовної картини світу. Визначено словотворчий потенціал різних типів внутрішньої форми слова у відіменникових похідних найменуваннях осіб в українській мові.

Ключові слова: внутрішня форма слова, мовна картина світу, типи номінацій, словотвірна модель, словотворчий потенціал.

У сучасних лінгвістичних і культурологічних дослідженнях усе частіше увагу вчених привертають проблемні питання вивчення мови як національного феномена, що забезпечує консолідацію етносу, розвиток його творчого та інтелектуального потенціалу, збереження і відтворення в просторі та часі духовних і матеріальних цінностей народу [див.: 4; 13; 16; 8 та ін.]. З цього погляду актуальними є етнолінгвістичні студії, предметом вивчення яких є мова як засіб національно-культурної організації соціуму в етногенезі.

Вивчення національно-культурної складової мови відповідно зумовлює інтеграцію мовознавства з іншими гуманітарними науками – культурологією, етнологією, фольклористикою, етнопсихологією, мистецтвознавством, а також взаємопов'язаність категоріального наукового апарату і методології дослідження зазначених наук, що дозволяє робити виважені узагальнення і окреслювати подальші шляхи наукових розвідок стосовно ментально-мисленневих парадигм (когнітивних структур) того чи іншого етносу.

Відомо, що кожен народ репрезентує у мові свою культуру, відтворює матеріальний і духовний світ, виявляє властиві тільки йому світобачення і світорозуміння, формуючи таким чином національну мовну картину світу. Проблематика мовної картини світу пов'язана з комплексними дослідженнями глибинних процесів взаємопроникнення мови і мислення, слова і думки, зі специфікою відображення сегментів позамовної дійсності у формально-семантичній структурі мовних знаків і подальшим розвитком їх значеннєвої структури.

Різноманітні аспекти формування і вираження мовної картини світу в процесах найменувань в останні десятиріччя стали об'єктом наукових зацікавлень учених-лінгвістів В. Гака [2], Н. Голева [3], О. Земської [11], О. Кубрякової [15] та ін. Серед численних питань особливої уваги набуває проблема з'ясування механізму відображення навколишнього світу у свідомості особи, яка є складовою частиною людської спільноти, нації, носієм тієї чи іншої мови. Певною мірою вирішити ці дискусійні моменти структурної організації мовної картини світу допомагає внутрішня форма (далі – ВФ) слова, яку у сучасному мовознавстві розуміють загалом як мотиваційну ознаку, що лежить в основі формування семантичної структури похідного слова.

ВФ слова розкриває природу і характер найменувань, вказує на смислові відношення між твірним і похідним, визначає власне